

СУТНІСТЬ І СПЕЦИФІКА РОЗВИТКУ УПРАВЛІНСЬКОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ ВІЙСЬКОВОГО УПРАВЛІННЯ

У статті розглянуто проблему сутності і специфіки управлінського мислення та процес його розвитку в сучасних умовах.

Ключові слова: розвиток, управлінське мислення, управлінська діяльність майбутнього магістра військового управління.

В статье рассмотрена проблема сущности и специфика управленческого мышления и процесс его развития в современных условиях.

Ключевые слова: развития, управленческое мышления, управленческая деятельность будущего магистра военного управления.

In the article the problem of essence and specific of administrative thought and process of its development is considered in modern terms.

Keywords: development, administrative thoughts, administrative activity of future master's degree of military management.

Постановка проблеми. Розглядаючи діяльність військового керівника необхідно врахувати, що вона спрямована на захист національних інтересів держави. Це в свою чергу потребує від військового керівника точності, безпомилковості, мобільності та гнучкості практичного – управлінського – мислення. Головною метою військової діяльності в мирний час є підготовка особового складу, командирів, штабів до ведення бойових дій, а під час війни – знищення противника.

Дослідження проблеми мислення майбутніх магістрів військового управління пов'язано з її важливим значенням в управлінській діяльності взагалі та творчим вирішенням управлінських проблем у військових підрозділах і частинах, зокрема. За сучасних умов управлінська діяльність військового керівника вимагає високого ступеня розвиненості її інтелектуальної, емоційно-вольової та рефлексивної сфер, підвищення ролі не лише розумової праці, а й мотиваційної, рефлексивної та вольової саморегуляції своєї поведінки та діяльності в процесі реалізації посадових компетенцій. Військовий управлінець має бути багатогранною, високорозвинутою в усіх відношеннях особою, професіоналом, фахівцем, майстром власної справи.

Аналіз досліджень і публікацій. Процес формування та розвитку мисленнєвих процесів завжди поставав у центрі уваги дослідників різних наукових шкіл. Проблема мислення спирається на теоретичні розробки таких провідних вчених як М.Я. Басов, Л.І. Божович, К. Бюлер, Л.С. Виготський, Д.М. Завалишина, В.О. Моляко, Я.О. Пономарьов, О.М. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн, М.М. Кашапов, Ю.К. Корнилов, В. Келер, К. Кофка, Т.В. Кудрявцев, Н.Ф. Тализіна, Б.М. Теплов,

Е.Н. Торндайк, О.К. Тихомиров, М.А. Холодна та ін.

Виклад основних результатів дослідження. Висока свідомість і почуття відповідальності, вміння швидко приймати та ухвалювати управлінські рішення, творчість і сміливість, управлінський професіоналізм мають стати стрижнем для кожного майбутнього магістра військового управління – офіцера оперативно тактичної ланки управління.

Мислення як пізнавальна теоретична дія тісно пов'язана з дією. Особа за допомогою мислення пізнає дійсність і впливає на неї, розуміє світ і його змінює. Мислення не просто супроводжується діяльністю чи діями – мисленнєвими процесами; дія – це первина форма існування мислення [9, с. 310-311]. Для офіцера як суб'єкта військового управління провідним видом діяльності є управлінська діяльність, а для магістра військового управління як професійного менеджера оперативно-тактичної ланки управління – управління є основною посадовою функцією. У зв'язку з цим практичне мислення офіцера, яке є засобом здійснення його військово-професійної діяльності, вважається управлінським. Воно ґрунтується на професійно-практичному мисленні та водночас не виключає теоретичного мислення, оскільки ґрунтується на ньому.

Для з'ясування поняття «управлінське мислення» є необхідність у визначенні основних функцій структури управлінської діяльності керівника. Це – планування, організація, мотивування і контроль, а також тісно пов'язані з ними комунікація і прийняття рішень [1].

Основними функціями діяльності офіцерів оперативно-тактичної ланки управління в Збройних силах України є такі:

організаційно-координаційна, яка пов'язана з організацією, контролем, координацією,

регулюванням й управлінням службовою діяльністю військових підрозділів і частин, відповідних підлеглих командирів і начальників;

планувальна, яка визначає способи та методи вирішення навчальних, службових, службово-бойових і бойових завдань підлеглими військовими підрозділами і частинами, відповідними підлеглими командирами і начальниками;

службово-професійна, яка сприяє підвищенню рівня професійної майстерності військовослужбовців і пов'язана з формуванням у них потрібних професійно важливих якостей, відповідального ставлення до вирішення завдань функціонування військових частин.

Зокрема, Б.М. Теплов у своїй роботі «Ум полководця» вказує, що без здатності до максимальної продуктивності розуму в умовах максимальної небезпеки неможлива праця полководця. Військовий керівник повинен мати не лише чудові ідеї, а й здатність охопити всю проблему та знайти такі шляхи її вирішення, що є найкращими у всіх відношеннях. Також, автор розкриває розвиток здатностей, який здійснюється лише у процесі теоретичної чи практичної (для військового керівника, на нашу думку, управлінської) діяльності. Розвиток здатностей не може виникнути поза відповідної конкретної діяльності, застерігаючи, що не можна розуміти справу так, що здатність існує до того, як розпочалась відповідна діяльність, і тільки застосовуючись у ній [10; 11, с. 245].

В основу розробки теоретичних основ і методики процесу розвитку управлінського мислення майбутніх магістрів військового управління нами був покладений методологічний принцип розвитку. Розвиток розглядається як основний засіб існування особистості, що виявляється в появі новоутворень в її психологічній структурі, у переході особистісної системи на новий рівень функціонування і формування нових психологічних стратегій розв'язання задач [9; 12, с. 37].

Розвиток особи, яка вчиться у ВНЗ розуміють як різнопланові та закономірні зміни в її психіці, в результаті чого виникає новий якісний стан – суб'єкт професійної діяльності. З погляду педагогіки розвиток – цілеспрямований, систематичний і безперервний процес удосконалення психічної, фізичної і професійної діяльності за допомогою відповідного навчального матеріалу, доцільного впливу та адекватної організації навчально-виховного процесу [7, с. 11-12].

Так, С.Л. Рубінштейн виділяє два види розвитку особистості: дозрівання і формування [9, с. 317-321]. Це дозволяє нам зробити

висновок про те, що управлінське мислення, як різновид професійно-практичного мислення, розвивається в процесі онтогенезу.

Мислення, свідомість, на думку Л.С. Виготського, розвиваються протягом життя як психологічні системи. В процесі розвитку особи ці системно організовані сфери мають певну логіку розвитку [2]. Відповідно, процес розвитку управлінського мислення відповідає основним етапам безперервної професійної підготовки: початкової (в умовах загальноосвітньої середньої школи), початкової середньої, середньо-спеціальної, вищої професійної підготовки та всіх послідовних курсів підвищення кваліфікації (зборів) в системі післядипломної освіти.

На нашу думку, управлінське мислення майбутніх магістрів військового управління має бути готовим розв'язати такий комплекс завдань, які складають зміст їх управлінських компетенцій. Педагогічні шляхи вирішення цих завдань дозволяють вибудувати структуру їх управлінської підготовки в системі післядипломної військової освіти, що містить такі компоненти: пошук проблеми та її усвідомлення; пошук шляхів, засобів і прийомів її розв'язання; вибір оптимального варіанту вирішення проблеми; прогнозування результатів і ймовірних наслідків варіантів вирішення проблеми; втілення обраного; перевірка та аналіз рішення.

Управлінське мислення майбутніх магістрів військового управління – це специфічний вид професійно-практичного мислення, основним змістом якого є визначення та розв'язання різноманітних управлінських ситуацій, які виникають у військово-професійній діяльності, шляхом узагальнення та конкретизації, цілісного їх оцінювання щодо своєї професійної діяльності, проектування, моделювання, опрацювання та обґрунтування різних управлінських рішень для організації та проведення бойових, навчально-бойових заходів, реалізації основних менеджерських функцій як суб'єктів оперативно-тактичної ланки управління.

Вміння «відчувати» проблему та усвідомити її під час навчання у Національному університеті оборони України допомагає майбутньому магістру військового управління встати на позицію активного пошуку, оскільки він відповідно до своїх можливостей буде виявляти як особистісну, так і професійну майстерність.

Управлінське мислення офіцера оперативно-тактичної ланки управління, спрямоване на вирішення управлінських завдань, є ієрархізованим ланцюгом

мисленнєвих процесів, співвіднесених з цілями діяльності, в якій він перебуває як суб'єкт управління. Перефразовуючи Б.М. Теплова стверджуємо, що для майбутнього магістра військового управління недостатньо природної сили розуму, а йому необхідні великий запас загальновійськових, фахових і управлінських, знань, а також «висока і різностороння культура думки» [10; 11]. Своєрідністю структури характеризується, понятєво-змістовою (синтези спеціальних знань) і практично-діяльнісною (сукупність інтегральних інтелектуальних вмінь) фондів; має своєрідні якісні характеристики (опосередкованість об'єктом праці, проблемність, конструктивність, конкретність та ін.) [8, с. 203].

Сутність управлінського мислення майбутнього магістра військового управління полягає у пізнанні ним змісту управлінських явищ і вмінню вирішення різних управлінських проблем, які не лише формує для себе управлінець в своїй діяльності, але і контролює їх виконання. Уміння охоплювати відразу всі сторони питання, швидко аналізувати матеріал надзвичайної складності, систематизувати його, виділяти необхідне, намічати план дій і у разі потреби миттєво змінювати його — все це навіть для найталановитішої людини неможливо без належної інтелектуальної підготовки [10; 11]. Саме в цьому і полягає здатність і потреба майбутнього магістра військового управління: аналізувати і синтезувати, узагальнювати і конкретизувати, що покращить вирішення управлінської проблеми, приймати рішення про вибір та застосування засобів впливу, які б відповідали різним ситуаціям, впливати на підлеглих командирів (начальників) творчо, створювати такі ситуації в яких можна проявити ініціативність, що покращить виконання поставлених завдань.

Під управлінським мислення розуміємо відкриту систему розумових стратегій, прийомів, навичок і операцій, до яких особистість схильна в силу інтелектуальних та професійних особливостей. На нашу думку, управлінське мислення формується під час отримання першої вищої військової освіти, а також практичного досвіду здобутого у військах та розвивається в системі післядипломної освіти.

Проблема сутності і специфіки розвитку управлінського мислення як різновиду професійно-практичного мислення, розглянута науковцями в аспекті розвитку психіки людини. Л.І. Божович, Л.С. Виготським, В.О. Моляко, С.Л. Рубінштейном, О.М. Леонтьєвим теоретично й експериментально встановлено, що людська психіка не є результатом або

прямим продовженням природного розвитку форм поведінки і психічного життя тварин, а якісно новий результат суспільно історичного розвитку людства. Психічні функції людини формуються в ході життя шляхом освоєння соціального досвіду. Матеріальним субстратом, психофізіологічною основою вищих психічних функцій є функціональні системи мозку, що являють собою складні динамічні утворення, які спираються на роботу окремих частин мозку. Вони не є вродженими тому формуються в процесі розвитку [12, с. 39].

Аналіз сучасного стану підготовки майбутніх магістрів військового управління, свідчить про те, що сучасна система професійної підготовки має орієнтуватися на розвиток і саморозвиток особистості офіцера оперативнотактичної ланки управління як суб'єкта пізнавальної та предметної управлінської діяльності; розширення можливостей реалізувати себе у різних видах діяльності, спираючись на власні здібності, нахили, інтереси, ціннісні орієнтації та досвід, отриманий на тактичному рівні підготовки; можливість вибору майбутніми магістрами військового управління змісту навчально-пізнавальної діяльності, її засобів і методів; умови розкриття індивідуальності та особистісної самоактуалізації; варіативність навчання; багатосторонню самореалізацію особистості [4, с. 32].

Отже, для того, щоб знання набули рис універсальності та творчого змісту, майбутні магістри військового управління мають отримати додаткові практичні вектори своєї актуалізації, сувору та негайну систематизацію знань, а також самостійність і високу критичність думки, яка збагачує їх додатковими міждисциплінарними паралелями (що реалізується на творчому рівні опанування знаннями) і сприяє розвиненості управлінського мислення. [4, с. 32-33].

Як зазначає М.І. Нещадим, “випускник вищого військового навчального закладу має бути підготовленим до самостійного оволодіння новими технологіями у військово-професійній галузі, здатним до продуктивної творчої діяльності, прийняття та реалізації нестандартних, нетипових рішень” [6, с. 314].

Оскільки наше дослідження присвячене проблемі розвитку управлінського мислення на рівні підготовки військових фахівців оперативнотактичної ланки управління вважаємо за доцільне визначитися за яких умов проходить процес розвитку.

Проведений аналіз особливості розвитку мислення майбутніх магістрів військового управління, дозволяє зробити висновок про те,

що найбільш сприятливі умови для початку цілеспрямованого розвитку сучасного управлінського мислення створюються під впливом досвіду здобутого безпосередньо у військах. Для розвитку управлінського мислення офіцера оперативно-тактичної ланки управління потрібно постійно піклуватися про свою самоосвіту. Це має бути один із перших обов'язків військового керівника. Наполегливе навчання в стінах Національного університету оборони України, має відбуватися і в аудиторіях, і поза ними. Ненаситна цікавість і жага до пізнання майбутнього магістра військового управління, мають бути невтомні. Коло інтересів офіцерів не повинно обмежуватись тільки заняттями військовою справою.

Найбільш ефективний педагогічний вплив на особистість майбутніх магістрів військового управління можливо зробити за допомогою такого виду розвитку як цілеспрямований розвиток [12, с. 40-44]. У цьому випадку здійснюється регульований вплив на процеси стихійного розвитку і саморозвитку, щодо управлінського мислення майбутніх магістрів військового управління під час навчання у Національному університеті оборони України.

Цілеспрямований педагогічний вплив на особистість майбутнього магістра військового управління повинен здійснюватись за допомогою різноманітних засобів. Управлінське мислення є процес, специфічним засобом розвитку якого є квазіуправлінські завдання в умовах теоретичної та професійно-практичної підготовки. Квазіуправлінські завдання в процесі розвитку управлінського мислення у майбутніх магістрів військового управління повинні утворювати та стимулювати всі розумові операційні вміння, навички, розвивати здібність бачити загальне та конкретне; здібність до рефлексії і емпатії; орієнтування в складних ситуаціях; змінюватися й удосконалюватися в процесі прийняття та ухвалення запропонованих рішень.

Таким чином, *квазіуправлінське завдання* визначимо як вид навчальної діяльності, що виникає відповідно до вимог управлінської діяльності, які спрямовані на розв'язання управлінських проблемних ситуацій.

Численні психолого-педагогічні дослідження, що присвячені проблемам формування та розвитку різноманітних психічних властивостей і якостей особистості (Р.С. Немов, С.Л. Рубінштейн), побудовані на принципі їх послідовного розвитку [5; 9]. Оскільки управлінське мислення являє собою складне психічне утворення, яке має певну динамічну структуру, ми визначили, що в нашому дослідженні його формування може

здійснюватися шляхом послідовного розвитку елементів цієї структури.

Сутнісний аналіз, дозволив нам визначити такі шляхи розвиненості управлінського мислення у майбутніх магістрів військового управління Національного університету оборони України:

- розвиток мислення, спрямованого на аналіз власних дій (рефлексуюче мислення);
- розвиток здібностей до швидкого орієнтування та міркування у складних ситуаціях, обставинах і майже миттєвого знаходження та ухвалення рішень щодо вирішення поставлених завдань;
- розвиток успішної передбачуваності подій та результатів своєї управлінської діяльності: вміння здійснювати розрахунок, що потребує великого запасу специфічних знань та умінь знайти головне; спроможність ставити себе на місце противника, здатність розмірковувати та вирішувати за нього; емоційність, тобто єдність почуттів офіцера оперативно-тактичної ланки управління та керівників тактичної ланки управління, та всього підлеглого складу [10; 11];
- забезпечення застосування майбутніми магістрами військового управління управлінського мислення в навчально-пізнавальному процесі та послідуєчій управлінській діяльності.

Варто відзначити, що специфікою розвиненості управлінського мислення для майбутніх магістрів військового управління передбачається потреба "подвійної переключеності". Вони повинні навчитися аналізу та синтезу навчального матеріалу. Це вимагає від нас відповідної організації навчально-пізнавальної діяльності в процесі підготовки офіцерів оперативно-тактичної ланки управління.

Отже, для внесення уточнення щодо важливості інтелектуальної діяльності воєначальників необхідно зазначити, що полководцю недостатньо "природної сили розуму", йому необхідні запас знань, а також висока й різностороння культура мислення.

Уміння охоплювати усі аспекти проблеми, швидко аналізувати надзвичайно складний інформаційний матеріал, систематизувати його, виділяти суттєве, намічати план дій та при необхідності миттєво змінювати його – все це навіть для самої обдарованої, талановитої людини неможливо без ґрунтовної інтелектуальної підготовки. Однією з важливих умов, виділених Б.М. Тепловим, є значний запас знань та умінь ними оперувати. Інтуїція полководця є прямим результатом відповідної підготовки, тобто, а) накопичення великої

кількості знань, б) своєрідної “готовності” цих знань і в) відпрацьованого вправами уміння вирішувати нові, неочікувані завдання [10; 11, с. 279].

Висновки. Сучасний навчально-виховний процес у вищих військових навчальних закладах орієнтований на розвиток особистості військовослужбовця.

Виходячи з проведеного аналізу та перерахованих вище положень, формуємо визначення базових для цього дослідження категорій. *Управлінське мислення* ми розглядаємо як сплав єдності ціннісної сфери з мотиваційним, пізнавальним, емоційним, вольовим процесами, осмислення та розв’язання управлінських проблем і завдань. Під *розвитком управлінського мислення* розуміємо засвоєння знань, навичок та умінь професійних способів розв’язання управлінських проблем та завдань у практиці навчання майбутніх магістрів військового управління.

Таким чином, офіцерам оперативно-тактичної ланки управління недостатньо мати воєнний талант і сильний характер, вони повинні прагнути глибокої і широкої освіченості, тонкої культури мислення [11, с. 289], зокрема управлінського мислення.

Отже, недостатньо сказати, що майбутній магістр військового управління має бути дуже розумною людиною. До цього необхідно додати, що він має бути високоосвіченою людиною, яка має високий рівень військової підготовки та використовує її під час своєї управлінської діяльності.

Перспективи подальших досліджень з даного напрямку – здійснити емпіричну діагностику та впровадити дидактичну технологію, яка буде здійснювати цілеспрямований розвиток управлінського мислення офіцерів у Національному університеті оборони України.

Література

1. Бандурка А. М. Психология управления : [научно-популярное издание] / Бандурка А. М., Бочарова С. П., Землянская Е. В. – Х. : ООО “Фортуна-пресс”, 1998. – 464 с.
2. Выготский Л. С. Мышление и речь / Л. С. Выготский // Выготский Л. С. Собрание сочинений: в 6 т. / [под ред. А. М. Матюшкина]. – М. : Педагогика, 1982-1984. – Т. 2. Проблемы общей психологии. – 1982. – С. 5-361.
3. Джелілова Л. Р. Психологічні особливості розвитку професійного мислення майбутніх вчителів початкових класів дис. ... кандидата психол. наук : 19.00.07 / Лілія Рефіківна Джелілова. – К., 2008. – 236 с.
4. Машталір М. А. Формування творчих якостей майбутніх офіцерів у процесі професійної підготовки : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Анатолій Миколайович Машталір. – К., 2006. – 251 с.
5. Немов Р. С. Психология : [учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений]: В 3 кн. – [3-е изд.] / Роберт Семенович Немов. – М. : Гуманит. Изд. Центр. ВЛАДОС, 1999. – Кн. 3: Психодиагностика. Введение в научное психологическое исследование с элементами математической статистики. – 1999. – 640 с.
6. Нецадим М. І. Військова освіта України : історія, теорія, методологія, практика : [монографія] / Микола Іванович Нецадим. – К. : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2003. – 852 с.
7. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Володимир Львович Ортинський – К.: центр учбової літератури, 2009. – 472 с.
8. Осипова Е. К. Психологические основы формирования профессионального мышления учителя [Электронный ресурс] : дис. ... доктора псих. наук : 19.00.07 / Елена Константиновна Осипова. – Москва, 1988. – М. : РГБ, 2005. – (Из фондов Российской Государственной Библиотеки). – 302 с.: ил. – Библиогр.: С. 207-264. – Режим доступа к дис.: <http://www.diss.rsl.ru/diss/02/0128/020128032.pdf>
9. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. – М.: Гос. уч.-пед. изд-во, 1935. – 496 с.
10. Теплов Б. М. Ум полководца / Б. М. Теплов // Психология мышления : [хрестоматия / под ред. Ю. Б. Гиппенштейтер, В. Ф. Спиридонова, М. В. Фаликман, В. В. Петухова]. – [2-е изд., перераб., и доп.] / Б. М. Теплов. – М.: АСТ: Астрель, 2008. – С. 634-640. – (Хрестоматия по психологии).
11. Теплов Б. М. Ум полководца / Б. М. Теплов // Теплов Б. М. Избранные труды: В 2 т. / Б. М. Теплов. – М. : Педагогика, 1985. – Т. 1. – 1985. – С. 223-305.
12. Чернишов Д. О. Педагогічні умови формування інженерного стилю мислення учнів технічного ліцею засобами інформатики : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01 / Дмитро Олексійович Чернишов. – Д., 2002. – 175 с.
13. Everyday Cognition: its development in social context / Ed. B. Rogoff, J. Lave. – Cambridge: Harvard University Press, 1981.
14. Scribner S. Thinking in action: some characteristics of practical thought // Practical intelligence. – Cambridge: Harvard University Press, 1986.